

Quan a Algèria es parlava català

Autor: Marc Pons

Data de publicació: 09-05-2021

Entre 1830 i 1914, l'estat francès va promoure l'establiment de 750.000 europeus a Algèria, dels quals un mínim de 30.000 eren catalanoparlants, originaris del Rosselló, de Menorca i de les comarques interiors d'Alacant: els pied-noirs catalans. Sis generacions de menorquins i descendents de menorquins hi conservarien la llengua. Entre aquests Albert Camus, que parlava català perfectament —l'anomenat «patuet». Article d'En Marc Pons a El Nacional.cat d'avui diumenge 9 de maig del 2021.

Staoueli (territori otomà d'Algèria), 14 de juny de 1830. Les tropes franceses del general Bourmont iniciaven la conquesta del territori. Posteriorment, després de vint-i-set anys de combats (1830-1857) i de tres-cents mil morts per les dues bandes (15.000 francesos i 285.000 algerians), França acabaria incorporant un extens territori (la façana costanera de l'actual estat d'Algèria) que seria trossejat, enquadrat i administrat com una regió més de la metròpoli. Aquesta projecció de territori nacional a la riba sud de la Mediterrània impulsaria un fenomen inèdit en la història africana. Entre 1830 i 1914, l'estat francès va promoure l'establiment de 750.000 europeus a Algèria, dels quals un mínim de 30.000 eren catalanoparlants, originaris del Rosselló, de Menorca i de les comarques interiors d'Alacant: els pied-noirs catalans.

Mapa de l'Algèria francesa (1854) / Font: Bibliotheque Nationale de France

La colonització francesa

L'any 1830, quan Bourmont va desembarcar a Staoueli, França estava governada per Carles X, germà petit de Lluís XVI, el rei guillotinat durant la Revolució (1793). Després de les etapes republicana (1793-1804) i napoleònica (1804-1815), les potències que havien combatut i vençut el "petit cors", li havien imposat a França la restauració de la

monarquia i el retorn dels Borbons (1815-1848). I en aquell context polític clarament involucionista, París projectaria un ambició pla que pretenia matar tres pardals d'un tret: la crisi econòmica, la dissidència política i la contestació social. En aquell moment, la colonització de les terres ignotes del continent americà ja era patrimoni de les joves repúbliques americanes; i París es va apressar a desempolsar els mapes del Magrib que, poc abans, havia dibuixat l'espia català Domènec Badia (Ali Bei) per a Napoleó.

Per què aquella colonització massiva?

Des de l'inici de la campanya, la cancelleria de París va deixar clar que la conquesta d'Algèria era alguna cosa més que les empreses colonitzadores del Quebec i de Louisiana (segles XVI a XVIII). França no havia mostrat mai un interès especial a consolidar un imperi colonial a Amèrica: el Quebec s'havia perdut per les armes dels britànics (1763), i Louisiana s'havia venut per la butxaca dels nord-americans (1804). Però amb l'operació Algèria les coses apuntaven de forma molt diferent: París va dissenyar un pla de colonització que representava el desembarcament de centenars de milers d'europèus destinats a substituir, progressivament, la població autòctona. Britànics, suecs, alemanys, italians i espanyols (els francesos sempre van ser una minoria en el conjunt d'aquell fenomen), convertits en cow-boys del Magrib.

Gravat de la conquesta francesa d'Alger (1830) / Font: Bibliotheque Nationale de France

Els pioners menorquins

La Menorca de 1830 era una trista ombra del "segle d'or menorquí" que l'havia precedit. Amb la fi de la ocupació britànica i l'inici de la dominació espanyola (1802), la plenitud econòmica i cultural s'havia marcat a passos gegants. I en aquell context (una illa superpoblada i amb un aparell econòmic arruïnat), l'emigració es va revelar com l'única sortida. Els menorquins van ser els primers europeus que van participar en l'empresa algeriana. La investigació historiogràfica revela que entre 1830 i 1850, un contingent de 9.500 menorquins (la tercera part de la població de l'illa) van emigrar a l'Algèria francesa. I s'estima que, finalment, uns 6.000 hi van acabar arrelant. En una primera fase (1830-1840), seria una emigració espontània, que s'explica per la històrica i intensa relació entre els armadors provençals i la societat menorquina.

Fort de l'Eau i Ain Taya

Però, en una segona fase, a partir de 1840, aquell corrent migratori va estar promogut per les autoritats franceses i va ser conduït per un comerciant provençal anomenat Jacques-Augustine de Vialar que, durant la ocupació, s'havia convertit en un dels grans terratinents francesos a Algèria. Vialar va crear dos pobles de nova planta, exclusivament, amb menorquins: Fort de l'Eau (1850) i Ain Taya (1855), fundats amb 260 i 960 colons, respectivament. Tot i que el català no va tenir mai l'estatus de llengua oficial (ni tan sols d'abast local), Fort de l'Eau i Ain Taya sempre serien catalanoparlants. Sis generacions de menorquins i descendents de menorquins que conservarien la llengua fins que, amb la independència d'Algèria (1962), van ser repatriats a la metròpoli i dispersats per diferents indrets de la costa mediterrània francesa.

L'Alger

L'any 1883, mossèn Cinto Verdager va visitar el barri europeu de l'Alger, i va deixar constància en les seves notes escrites que la població jove d'origen rossellonès, menorquí i alacantí (la segona i la tercera generacions de l'emigració) utilitzaven el català com a llengua vehicular. I el 1885, Francesc Truyols, cònsol espanyol a l'Alger, quantificava la població catalanoparlant de la capital colonial en una forquilla entre les 20.000 i les 30.000 persones. Per tenir una idea del que això representava, direm que Reus -en aquell moment la segona ciutat de Catalunya- tenia 30.000 habitants. La comunitat catalanoparlant de l'Alger seria -en termes quantitius- la tercera en el rànquing de les comunitats catalanoparlants a l'exterior, només superada per les de l'Havana (llavors colònia espanyola de Cuba) i Buenos Aires (República Argentina).

Planol francès de Mao? (1782) / Font: Cartoteca de Catalunya

A que es dedicaven els "catalans" d'Algèria?

La distribució sobre el terreny dels colons (en bona part conduïda per l'administració francesa) ens revela, clarament, l'activitat econòmica d'aquells "catalans". A les zones rurals, com era el cas dels pioners de Fort de l'Eau i Ain

Taya, es dedicaven a la producció agrària. Les fonts documenten que van ser beneficiats per l'estat francès amb la possessió d'extenses finques amb l'única condició que les havien de posar en explotació en un breu termini de temps. Finques que, en ocasions, procedien de lots de terres ermes, i en altres, de confiscacions a propietaris autòctons que s'havien rebel·lat contra la dominació francesa. En canvi, a les ciutats, sobretot a l'Alger, eren botiguers. Un dels comerços que adquiriria més celebritat, seria la carnisseria Accault-Sintes, dels oncles materns del premi Nobel de Literatura Albert Camus Sintes.

Els carnisseres Sintes i l'escriptor Albert Camus

La família materna del filòsof i escriptor Albert Camus és un dels exemples més paradigmàtics del fenomen catalanoparlant al nord de l'Àfrica. Miquel Sintes i Margarida Cursach (nascuts a Ciutadella el 1817 i el 1823 i besavis materns de Camus), van ser els pioners d'aquella aventura. El seu fill -i avi de Camus- Lluís, ja naixeria a Alger (1850), però quan seria l'hora de casar-se, reveladorament, s'enllaçaria amb Caterina Cardona Fedelich, nascuda a Sant Lluís (1857), i per tant emigrant menorquina de primera generació. Lluís i Caterina van tenir Caterina Sintes Cardona, la mare de Camus (1882), menorquina-algeriana de tercera generació. En el decurs de la I Guerra Mundial (1914-1918), Caterina quedaria vídua, i el jove Albert, orfe, i a partir del fet seria criat pels avis Sintes i educat en "patuet", el nom col·loquial que rebia el català a Algèria.

El "patuet"

Camus no va escriure mai en català però el parlava perfectament. Camus, de gran, va fer la vida i va trobar la mort a la França metropolitana. Com la immensa majoria dels parlants del "patuet" que, després de la sanguinària repressió colonial que va precedir la independència algeriana (1962), van haver d'abandonar a corre-cuita la seva casa, la seva terra i els seus negocis. Aquells catalanoparlants, que havien conservat la llengua durant sis generacions (un català, segons l'historiador Ferran Soldevila, amb exòtics girs francesos, àrabs i amazics); paradoxalment, trencarien la cadena de transmissió generacional en posar els peus a la pàtria de la llibertat, la igualtat i la fraternitat. Una cultura que, després de sis generacions d'existència, resistència i transcendència trobaria la mort -com Camus- en una trista carretera de la França metropolitana. 2021.

Barcelona, diumenge 9 de maig de 2021

Marc Pons

https://www.elnacional.cat/ca/cultura/marc-pons-reportatge-algeria-parlava-catala_608063_102.html